

одлучно се одупрети јавном мњењу, у колико практични државници све мање и помишњају да сеprotиве воњи множине, чим она у историји постоји; у толико губи наслон несаглашавања – нема радне снаге у друштву, која по себи је противна влади множине, ипак јој брани интересе, заклањајући одвојено мњење и тежњу.

Из укупног деловања ових сила, рађају се упливи, који су непријатељске личности и не може се довољно мислити, како да се она брано од њих. И то ће јој све теже бити, ако необразованији део друштва не увиди, колико вреди личност, колико добра има у разноликости, макар она и не била боља, но што се њима чини. Ако је и када време било, да се учини доста ономе, што захтева личност, то је заиста сада, када натурена једноличност још није потпуна. Док је она овако у почетку, може се предупредити још као што треба. Што се више попушта, тим ће се више и захтевати, да људи буду налик један на другога. Ако се причека, да се живот сведе готово на један калуп, онда ће се све оно, што није по њему, чинити да је безбожно, неморално, шта више да је ужасно и неприродно. Људи постају брзо неспособни, да схвате шта је разноликост, чим им она није за дуже време пред очима.

ГЛАВА ЧЕТВРТА.

О ГРАНИЦАМА ВЛАСТИ ДРУШТВА НАД ПОЈЕДИНИМ ЧОВЕКОМ.

Где су дакле границе власти човека, над собом самим? Где почиње власт друштва? У колико ваља да се људски живот потчини личности, у колико друштву?

Сваком своје, па ће бити најправедније. Личности нека припадне онај део живота, који се тиче појединог, а друштву онај, који се тиче главно друштва.

Мада друштво није основано по неком уговору, и мада не би ништа користили, када би пронашли неки уговор, само да можемо после изводити из њега друштвене дужности; ипак је свако обавезан, да се нечим одужи друштву за то, што му оно даје своју заштиту, и већ само тога ради, што људи живе у друштву, не може се, а да се свако, у своје понашању према другима, не придржава неких извесних правила. Ова су правила прво у томе, да узајамно пазимо своје користи или боље рећи, неке извесне користи, које треба, било законом било ћутке споразумом, да важе као права; а друго у томе, да свако у праведном сразмеру подноси муке и терете, који су нам неопходни да се брани друштво или чланови му, од штете или досаде. Ове дужности може друштво, са пуним правом силом наметнути свакоме, ко хоће да се извуче испод њих. Али с тим јиш нисмо готови са правом друштва. Неко може својим радом учинити другима штету, или може испустити из вида оно, на шта би праведно било да се обазре, без да је тиме тако дубоко забраздио, да било које од њихових уставних права оштети. Ипак треба казнити и овакав преступ ако не законом оно јавним мњењем. Чим неко чини штету другима потпада под суд друштва и онда настаје питање, да ли ће се тим судом унапредити опште добро или не. Томе питању нема повода, чим се неко дотиче онога, што само њему припада или се дотиче посла других људи са њиховим самоизвољењем (претпостављајући довољне године и зрелост дотичних лица). У свим овим случајевима, не треба човеку стављати ни законитих ни друштвених препона, него нека може слободно радити и узети на себе одговорност за своју радњу.